PROVINCIE Noord-Holland

Monumenten Inventarisatie Project Noord-Holland

Edam-Volendam

Gemeentebeschrijving, augustus 1991

Foto omslag:
Gemaal van de Purmer uit
1875 aan de Purmerdijk E4

Inhoudsopgave

Verantwoording *5*

1. **Inleiding** *7*

2. **Bodemgesteldheid** *9*
2.1 De bodem in Edam-Volendam *9*
2.2 De afwatering *9*

3. **Grondgebruik** *11*
3.1 Algemeen *11*
3.2 Agrarisch grondgebruik *11*
3.3 Niet-agrarisch grondgebruik *12*
3.4 Landschapsbeeld *12*

4. **Infrastructuur** *13*
4.1 Landwegen *13*
4.2 Wateren *13*
4.3 Dijken *14*
4.4 Tramwegen *15*
4.5 Militaire infrastructuur *15*

5. **Nederzettingsstructuur** *17*
5.1 Algemeen *17*
5.2 Edam *17*
5.3 Volendam *18*
5.4 Katham *20*
5.5 Buitengebied *20*

6. **Bebouwingskarakteristiek** *21*
6.1 Edam *21*
6.2 Volendam *21*
6.3 Buitengebied *22*

Verantwoording inventarisatie *23*

Geraadpleegde literatuur *25*

Tabel *27*

Herkomst afbeeldingen *29*

Afbeeldingen *31*

Register *43*

Colofon *45*

Verantwoording

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is ontwikkeld op initiatief van de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur om geheel Nederland te inventariseren op het gebied van architectuur en stedebouw uit de periode 1850-1940. Het project wordt, in samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, uitgevoerd door de provincies en de vier grote steden.

De doelstellingen van het MIP zijn:
- het verkrijgen van een landelijk overzicht van jongere bouwkunst en stedebouw uit de periode midden 19de eeuw - Tweede Wereldoorlog;
- het bevorderen van kennis en waardering voor historische stads- en dorpsgezichten en monumenten van geschiedenis en kunst uit de periode midden 19de eeuw – Tweede Wereldoorlog;
- basisgegevens aan te leveren voor wetenschappelijk onderzoek op architectuurhistorisch, bouwhistorisch, stedebouwkundig, historisch-geografisch en/of industrieel-archeologisch terrein;
- bouwstenen aandragen voor te ontwikkelen beleid van de drie bestuurslagen ten aanzien van ruimtelijke ordening, stadsontwikkeling en monumentenzorg en als basis voor planologische en stedebouwkundige afwegingen;
- selectie- en registratie-activiteiten van de drie bestuurslagen ten aanzien van objecten, ensembles, structuren en gezichten mogelijk te maken.

Voor de uitvoering van de werkzaamheden zijn de provincies in regio's onderverdeeld. Binnen deze inventarisatiegebieden wordt het werk per gemeente verricht. Hiertoe wordt de gemeentelijke indeling van 14 maart 1988 (start MIP Noord-Holland) gehanteerd. Grenswijzigingen van later datum worden bij de betreffende gemeenten vermeld.

Van elk inventarisatiegebied en van elke gemeente wordt een beschrijving gemaakt waarin geografische, sociaal-economische en stedebouwkundige ontwikkelingen binnen het betreffende gebied c.q. gemeente worden geschetst, toegespitst op de periode 1850-1940. Voorts worden waardevolle gebouwen en ruimtelijke structuren uit de betreffende periode in beeld gebracht.

De nu volgende gemeentebeschrijving richt zich op de gemeente Edam-Volendam. Voor geografische, sociaal-economische en cultuurhistorische ontwikkelingen in groter verband kan de MIP-regiobeschrijving Waterland worden geraadpleegd.
De gemeentebeschrijving is tot stand gekomen op basis van vergelijking van kaartbeelden uit circa 1850, 1900 en 1940, literatuuronderzoek en inventarisatie in het veld.

De gemeentebeschrijving volgt in de eerste vijf hoofdstukken het model voor een regiobeschrijving van drs. L. Prins, Rijksdienst voor de Monumentenzorg 1988. Hieraan zijn een bebouwingskarakteristiek, alsmede een verantwoording van de inventarisatie toegevoegd.
De MIP-werkzaamheden betreffende de gemeente Edam-Volendam zijn uitgevoerd door E. Raap, als stagiair sociale geografie verbonden aan de provincie Noord-Holland en door ir. R.L. Lourijsen, als inventarisator jongere bouwkunst verbonden aan de provincie Noord-Holland.

Haarlem, augustus 1991.

1. Inleiding

De gemeente Edam-Volendam ligt in de provincie Noord-Holland en omvat de plaatsen Edam en Volendam, alsmede het buurtschap Katham, nabij Volendam en (delen van) de volgende polders: de Zeevang in het noorden, de Zuidpolder in het zuiden en de Purmer in het westen.
De landoppervlakte van de gemeente bedraagt 1.809 ha en het aantal inwoners is 24.765 (31-12-1989).
Per 1-1-1991 heeft er een kleine grenswijziging met de gemeente Zeevang plaatsgevonden, waarbij de noordgrens van Edam-Volendam naar het zuiden opgeschoven is; deze loopt nu door de sloot die bij de Kleine Braak begint. Zoals in de verantwoording staat vermeld, gaat het MIP uit van de grenzen zoals die op 14-3-1988 bestonden, dus toen de grens nog noordelijker lag, bij de Reine Weersloot.

Gedurende de MIP-periode zijn er twee wijzigingen in de gemeentegrenzen opgetreden. In 1921 werd het zuidelijke deel van de polder de Zeevang, de Wester Weeren, tot dan toe behorend aan de gemeente Middelie aan het grondgebied van de gemeente Edam-Volendam toegevoegd. In 1942 werd de gemeentegrens verlegd naar 100 meter in het IJsselmeer, bij een waterstand van 0,40 m + NAP.
Na de MIP-periode heeft er een grenswijziging plaatsgevonden met de gemeente Purmerend. Het westelijk deel van de Purmer ging in 1970 over van de gemeente Edam-Volendam naar de gemeente Purmerend.
De plaats Volendam is al sedert de Eerste Wereldoorlog groter in oppervlak dan Edam. De inwoners van Volendam wilden dit weerspiegeld zien in de naam van de gemeente. Op 1-1-1975 werd de naam van de gemeente gewijzigd van Edam in Edam-Volendam.

De gemeente Edam-Volendam grenst aan de gemeenten Zeevang (noorden), Purmerend (westen), Monnickendam (zuidwesten) en Katwoude (zuiden). Monnickendam en Katwoude maken sinds 1-1-1991 deel uit van de nieuw gevormde gemeente Waterland.

De gemeente Edam-Volendam maakt deel uit van het MIP-inventarisatiegebied Waterland, dat verder bestaat uit de gemeenten Akersloot, Beemster, Broek in Waterland, Graft-De Rijp, Ilpendam, Jisp, Katwoude, Landsmeer, Marken, Monnickendam, Purmerend, Schermer, Uitgeest, Wormer, Wijde Wormer en Zeevang.

Ten behoeve van de inventarisatie is de gemeente Edam-Volendam opgedeeld in de deelgebieden: Edam-Volendam/Edam, Edam-Volendam/Volendam, Edam-Volendam/Katham en Edam-Volendam/Buitengebied.
(Zie afbeeldingen 1, 6 en 7)

2. Bodemgesteldheid

2.1 De bodem in Edam-Volendam

De bodem aan de oppervlakte in Edam-Volendam bestaat uit twee soorten gronden, te weten veen en klei. In de Purmer, dat voor een deel tot de gemeente Edam-Volendam behoort, wordt zware klei aangetroffen; dit voormalige meer behoort tot het landschapstype van de droogmakerijen. In de Zuidpolder en de polder de Zeevang worden veengronden aangetroffen. De beide polders behoren tot het hoofdlandschapstype van de veenpolders met strokenverkaveling; voor de Zeevang kan een verdere precisering gemaakt worden naar het type van het waterrijke veenpolderlandschap met strokenverkaveling.
Tot slot bevinden zich buitendijks gelegen landen nabij de monding van het Oorgat en ten zuiden van Volendam. Deze gronden bestaan uit klei, dat zich heeft afgezet op een veengrond die in de 12de/13de eeuw niet is bedijkt en sindsdien altijd buitendijks heeft gelegen. Dit landschap behoort tot het type van het aanwassenlandschap.

De gehele gemeente Edam-Volendam ligt beneden NAP, met als laagste punt 4,1 m - NAP in de Purmer. De hoogteverschillen variëren van 3,5 m tot 4,1 m -NAP in de Purmer, van 1,8 m tot 1,9 m -NAP in de Zeevang en van 1,0 m tot 1,3 m -NAP in de Zuidpolder. De dijken langs de polders liggen alle boven NAP, waarbij de IJsselmeerdijken (Zuidpolder- en Zeevangszeedijk) het hoogst zijn (resp. 4,2 m en 3,9 m +NAP).
(Zie afbeelding 8)

2.2 De afwatering

De gehele gemeente behoort tot het gebied van de Schermerboezem. Daar de gemeente beneden NAP ligt, vindt er al sinds ver voor de MIP-periode geen natuurlijke, maar een kunstmatige, afwatering plaats. In Edam-Volendam liggen drie (delen van) polders: polder de Zeevang in het noorden, de Purmer in het westen en de Zuidpolder in het zuiden. Van de polder de Zeevang behoort het zuidoostelijke deel tot de gemeente Edam-Volendam. De gehele polder werd in 1865 bemalen door vijf vijzelmolens, twee aan de Beemsterringvaart en drie aan de Purmerringvaart. Deze molens zijn voor 1935 vervangen door eerst een stoomgemaal en later een elektrisch gemaal. Deze stonden aan de Purmerringvaart nabij Kwadijk.
Tegenwoordig geschiedt de afwatering van de Zeevang nog steeds door middel van een elektrisch gemaal aan de Purmerringvaart.
De Purmer is één van de grote 17de-eeuwse Noordhollandse droogmakerijen (1622). De polder werd in 1865 bemalen door 14 molens, verdeeld in vijf gangen, waarvan er twee in Edam-Volendam lagen. De polder beschikte tevens over zes inlaatduikers, waarvan er twee in Edam-Volendam lagen.
Voor 1935 zijn al deze molens vervangen door één stoomgemaal in het noorden van de Purmer. Dit gemaal lag in de gemeente Edam-Volendam. Ook tegenwoordig staat hier nog een motorgemaal ten behoeve van de gehele Purmer.

De Zuidpolder werd in 1865 bemalen door één schepradmolen, die het water uitsloeg op de Schuttersgracht. Men kon de polder binnenvaren door middel van een schutsluis in Edam. In de Zuidpolder ligt het in 1631 drooggemaakte meertje "Volendammermeerje" dat in 1865 bemalen werd door een vijzelmolen die het water in de Zuidpolder bracht. In 1935 wordt de Zuidpolder bemalen door een stoomgemaal en een vijzelmolen (die ook tegenwoordig nog bestaat), die beide bij Edam stonden. Tevens konden twee kleine elektrische gemaaltjes bij Volendam gebruikt worden.

Deze waren echter aangelegd ter verversing van het water in Volendam, dat toen verontreinigd werd door de daar aanwezige eendenhouderijen (zie 3.2).
De molen van het Volendammermeertje was in 1935 niet meer in gebruik. Ervoor in de plaats was een elektrisch gemaaltje gekomen dat uitsloeg op de Zuidpolder.
Tegenwoordig vindt de afwatering van de Zuidpolder nog steeds plaats door middel van de windmolen en een motorgemaal, op de plaats waar dit in 1935 ook al gebeurde. Bij het Volendammermeertje staat een klein hulpgemaaltje dat het water op de Zuidpolder uitslaat.

De buitendijkse aanwassen in Edam-Volendam zijn gedurende de MIP-periode niet bemalen, evenals het zogenaamde Westerbuiten (een eilandje tussen Edam en de Purmerringvaart) en de Zolderlanden (een eilandje tussen de Purmerringvaart en het Zeddegat), die beide dienden als boezemlanden en niet behoorden tot enig waterschap.
Tegenwoordig wateren de buitendijkse aanwassen door middel van een windmolentje (polder bij Edam) en een klein gemaal (polder bij Volendam) rechtstreeks af op het Markermeer.
Het Westerbuiten behoort tegenwoordig tot de Zuidpolder. De Zolderlanden bezitten twee windmolentjes.
(Zie afbeelding 9)

3. Grondgebruik

3.1 Algemeen

Gedurende de MIP-periode kan binnen de gemeente Edam-Volendam een vrij eenvoudige driedeling gemaakt worden in het grondgebruik. Edam was een handelsstadje, Volendam een vissersdorp en het buitengebied werd gebruikt ten behoeve van de landbouw. Tegenwoordig is deze driedeling veel minder duidelijk.

3.2 Agrarisch grondgebruik

In de gemeente Edam-Volendam komt sedert de 14de/15de eeuw geen akkerbouw voor. De drassige oude veenpolders (Zeevang en Zuidpolder) verhinderden dit. Na de eerste ontginning in de 10de/11de eeuw werden de gronden wel gebruikt voor de akkerbouw, maar in de 14de/15de eeuw was dit niet meer mogelijk als gevolg van inklinking en oxidatie van het veen. Het gebruik van de gronden als weiland, ten behoeve van veeteelt en hooiwinning, dateert dus al van voor de MIP-periode. Ook in de Purmer wordt geen akkerbouw bedreven, hoewel er hier geen sprake is van drassige veengronden. Akkerbouw heeft kort plaatsgevonden, maar was al voor de MIP-periode vervangen door intensieve veeteelt (zuivelprodukten).

Aan het einde van de 19de eeuw kwam in Waterland, en in Volendam, de eendenhouderij op. In Volendam hield men eenden als gevolg van enkele factoren. Zo werd in het Rapport over de toestand van de landbouw in Nederland gepleit voor de invoering van eendenhouderijen in onder meer Volendam. Dit kon in Volendam relatief eenvoudig en goedkoop gebeuren. De eenden aten de niet voor de handel bestemde, meestal ondermaatse vissoorten en krabben (zgn. 'nest'), die aangevoerd werden door de Volendamse visserschepen, en geen geld kostten. Tot slot ontwikkelde de eendenhouderijen zich doordat de afnemers van de eieren dicht in de buurt zaten. Dit waren de beschuit- en bisquitfabrieken in de Zaanstreek. De eieren werden via onder andere Landsmeer en over het spoor (via Kwadijk) naar de fabrieken gebracht.
De eenden werden gehouden in speciale hokken die voor een deel op de wal lagen en voor een deel in het water. Deze zijn thans verdwenen.
Het hoogtepunt van de eendenhouderij lag in de Eerste Wereldoorlog, toen door de toen heersende schaarste de prijzen van de eieren enorm werden opgedreven. Een nevenaspect was de enorme stankoverlast en verontreiniging die de eendenmest veroorzaakte. Er werden ter verversing van het oppervlaktewater twee gemaaltjes gebouwd bij het Noordeinde en het Zuideinde, maar deze hadden een zeer beperkte verbetering tot gevolg. Rond 1921 stak er een eendenepidemie op als gevolg van de slechte waterkwaliteit. Het vieze water trok ratten aan die de ziektekiemen onder de eenden verspreidden. Tot aan de Tweede Wereldoorlog blijft het slecht gaan met de eendenhouderij, en na 1945 komt er definitief een einde aan.

Naast de eendenhouderij leefde men in Volendam tot ongeveer 1932 voornamelijk van de visvangst. Met de afsluiting van de Zuiderzee in 1932 en de opkomst van de visserij in IJmuiden is de visserij sinds die tijd bijna verdwenen als bron van inkomsten voor grote groepen van de Volendamse bevolking.
Na de Tweede Wereldoorlog is het oppervlak agrarisch gebruikte grond met honderden hectaren afgenomen ten behoeve van de uitbreidingen van Volendam en in geringe mate Edam.

3.3 Niet-agrarisch grondgebruik

Edam is altijd een handelsstadje geweest, waar de produkten van het omringende platteland werden verhandeld. Bekend is de Edammer kaas; deze werd vanuit de droogmakerijen (Purmer, Beemster, Schermer) en voor een deel vanuit Alkmaar naar Edam aangevoerd, om van daaruit over de hele wereld te worden verspreid. In Edam zijn ook verschillende vormen van nijverheid aanwezig geweest. Zie verder 5.2.
In Volendam heeft men tot ongeveer 1932 vrijwel uitsluitend een bestaan gevonden in de agrarische sector (visserij en eendenhouderij). Aanverwante industriële nijverheid ten behoeve van deze sectoren zal in Volendam niet ontbroken hebben.

Al sedert het begin van deze eeuw speelt het toerisme in de gemeente Edam-Volendam een rol. Vanaf 1906 kon men al tripjes vanuit Amsterdam per boot en per tram naar Volendam en Edam maken. Na de Tweede Wereldoorlog heeft deze bron van inkomsten sterk aan belang gewonnen, mede door de komst van twee campings op de buitendijkse gronden.
Met het verdwijnen van de visserij in Volendam is men zich naast het toerisme ook gaan toeleggen op de industrie en de bouwnijverheid. Ook tegenwoordig vinden velen in Volendam hun bestaan in de industrie en de bouw, hoewel er geen sprake is van een duidelijke dominantie van één der sectoren.

3.4 Landschapsbeeld

Van west naar oost wordt het landschap in Edam-Volendam bepaald door de weilanden in de Purmer, die van het oude land gescheiden worden door een dijk met daarachter een ringvaart. De polder de Zeevang is tegenwoordig ook nog steeds een open polder met weilanden, terwijl in de Zuidpolder grote delen zijn bebouwd ten behoeve van Edam en met name Volendam, dat sterk gegroeid is. Slechts het westelijk deel van de Zuidpolder ('de Lange Weeren') en het noordoostelijk deel zijn nog in gebruik als weiland. De kommen van Edam en Volendam worden van elkaar gescheiden door een smalle groenstrook, ook in gebruik als weiland.
De aanwassen die buitendijks zijn gelegen zijn thans in gebruik als camping.
In de polder de Zeevang ligt nog het Fort bij Edam, aangelegd als onderdeel van de Stelling van Amsterdam (zie 4.5). De polder de Zeevang en de Zuidpolder worden van elkaar gescheiden door het Oorgat, een verbinding van Edam met het IJsselmeer (Zuiderzee). Aan de monding bevindt zich een schutsluis.

(Zie afbeeldingen 2, 4, 5 en 6)

4. Infrastructuur

4.1 Landwegen

In de periode 1850-1940 is er in het patroon van wegen niets veranderd en zijn er geen (belangrijke) nieuwe wegen toegevoegd aan het bestaande patroon. Het wegennet had een overwegend lokale en interlokale functie, met alleen de Zesstedenweg, parallel aan de trekvaart (zie 4.2) als regionale weg naar Hoorn in het noorden en naar Monnickendam en Amsterdam in het zuiden.
De verharde wegen in 1859 betroffen de Zeevangszeedijk en de Zuidpolderdijk langs de Zuiderzee, de Zesstedenweg (een grindweg) langs de trekvaart en de Oosterweg/Edammerweg in de Purmer. Tussen Edam en Volendam lagen behalve de verharde dijk ook twee puinvoetpaden. Eén liep langs de Broekgouw en de andere betrof het thans nog bestaande Volendammer- en Edammerpad. Dit pad vormde de oudste verbinding tussen de beide kernen. Deze weg liep in Edam, via de Schuttersgracht – Kleine Bult – Grote Bult (=Spuistraat) – Prinsenstraat – M. Tinxgracht door naar Oosthuizen en Hoorn. De overige wegen in die tijd bestonden uit onverharde landwegen en voetpaden.
Blijkens de kaart van Kuyper uit 1866 is in de tussentijd de Zesstedenweg geheel verhard. De wegen langs het Oorgat zijn eveneens aangegeven als verhard. Het is echter onduidelijk of deze reeds in 1859 verhard waren, of dat dat in de tussentijd gebeurd is.
Tussen 1866 en 1906 vinden er verhardingen plaats op de ringdijk van de Purmer, de Westerweg in de Purmer (thans gemeente Purmerend). Over de Edammerweg loopt dan tevens de tramlijn van Kwadijk naar Volendam (zie 4.3).
Tot 1940 worden de Broekgouw (gedeeltelijk) en de weg langs het zuidwestelijk deel van het Volendammermeertje verhard.
Tegenwoordig zijn alle wegen verhard.
(Zie afbeelding 10)

4.2 Wateren

De van oudsher belangrijkste verbinding van Edam met ommeland vond plaats over het water. Edam was via de Zesstedenvaart verbonden met Monnickendam en Amsterdam in het zuiden en Hoorn in noorden. Deze vaart werd in 1663 aangelegd en is voor een deel tevens onderdeel van de Purmerringvaart. Dit gedeelte is breder dan de overige delen van de trekvaart én de ringvaart.
Tussen Edam en Volendam heeft via de IJe tot 1940 een trekschuitverbinding bestaan. Deze IJe is een veenstroompje dat in de Zeevang begint en bij Edam in de 13de eeuw is afgedamd (zie 5.2). Het water dat vandaar doorliep naar Volendam en daar uitmondde in de Zuiderzee wordt sindsdien Voor-IJe genoemd. Tijdens de opkomst van Edam als handelsstad in de 13de en 14de eeuw voeren de schepen via dit Voor-IJe naar de Zuiderzee.
Deze weg bleek voor de schepen op den duur te lang en een nieuwe, betere verbinding was noodzakelijk. In 1357 krijgt Edam toestemming van graaf Willem V van Beieren om het Oorgat te graven, het 'andere gat' naar zee, dat van de Purmer (toen nog een meer) tot aan de Zuiderzee liep. Aan dit water heeft Edam haar bloei in de 15de en 16de eeuw te danken. Dankzij de dagelijkse eb- en vloedbeweging werd het op diepte gehouden. In 1569 werden er echter een dam- en zeesluis geplaatst in het Oorgat. Na verscheidene pogingen tot afbraak van de sluizen, werd het Oorgat definitief afgesloten in 1592, waarna het snel verzandde en voor schepen niet meer begaanbaar was (zie verder 5.2)
Vanaf het Oorgat kwamen de schepen in de haven. In Edam liggen drie havens, de Voorhaven, de Achterhaven en de Nieuwe haven. Alle zijn in

de loop van de 14de eeuw gegraven, waarbij de Voorhaven de oudste is, waarna de Achterhaven en de Nieuwe haven gegraven zijn. Deze twee zijn te beschouwen als aftakkingen van de Voorhaven. Tot aan het begin van de 17de eeuw hebben de havens een transportfunctie gehad. Zie verder 5.2.
Om Edam liggen sinds de 15de eeuw vestinggrachten, die een verdedigingsfunctie hebben gehad tot in de 19de eeuw.
Het Zeddegat en de Hovensloot hebben een afwateringsfunctie ten behoeve van de Schermerboezem. Van deze natuurlijke wateren had het Zeddegat tevens een verkeersfunctie als verbinding tussen de Purmerringvaart en de Zesstedenvaart. De Hovensloot (vroeger Novensloot) vormt de scheiding tussen de Zuidpolder en de polder Katwoude.
De overige wateren in de gemeente Edam-Volendam hebben geen transportfunctie, maar dienen voor de afwatering van de weidegronden.

Tussen 1850 en 1940 hebben zich in het patroon van wateren geen wijzigingen voorgedaan. In het vervoer over water is wel het een en ander voorgevallen. Over de Voor-IJe hebben tot 1940 vele voetveren gevaren, daarin is weinig veranderd in de MIP-periode. Na die tijd zijn ze allemaal verdwenen.
Tussen 1868 en 1888 (=opening stoomtram Amsterdam-Edam) bestond er tussen Amsterdam en Edam een stoombootdienst over de Zesstedenvaart, die na 1884 geëxploiteerd werd door de rederij Gebr. Goedkoop uit Amsterdam. Wie dit voor die tijd deed is niet bekend.
Tussen Volendam en Marken bestaat sinds 1904 een (toeristische) bootverbinding ('de Marken-expresse'), die in het begin door een botter werd uitgevoerd. Thans geschiedt dit door een speciale motorboot. Deze verbinding maakte deel uit van een toerische trip door Waterland voor met name buitenlandse toeristen.
(Zie afbeelding 9)

4.3 Dijken

In de gemeente Edam-Volendam liggen twee primaire dijken, de Zeevangszeedijk en de Zuidpolderdijk, als onderdeel van de Zuiderzeedijk, na 1932 het IJsselmeer. Vanaf ongeveer 1850 werden de Zuiderzeedijken verbeterd door het vervangen van wier door stenen glooiïngen. In Edam-Volendam is dit reeds voor 1866 voltooid, daar de wegen over de dijken toen al verhard waren.
De Zuiderzeedijken zijn vaak doorgebroken. De hevigste overstroming in de MIP-periode was die van januari 1916, toen Waterland zwaar getroffen werd. De zeedijk bij Katwoude brak toen op elf plaatsen. Het water liep heel Waterland binnen. De Edammerweg in de Purmer, waar een dijklichaam was aangelegd ten behoeve van de tramlijn, keerde het water in eerste instantie tegen instroming in de Zeevang. Deze dijk brak echter ook na enkele dagen.
De ringdijk om de Purmer ligt op een constant hoger niveau dan de dijk om het oude land (= Zeevang en Zuidpolder). Dit is bewust gedaan door de rijke Amsterdamse investeerders, die in het geval van een doorbraak van de Zuiderzeedijken wilden voorkomen dat hun investering, de drooggelegde Purmer, niet als eerste onderliep en het oude land droog liet staan. Bovendien was door deze hogere dijken de kans kleiner dat overstromingswater over de dijk stroomde; daartoe moest het water eerst ongeveer 40 à 50 cm verder stijgen.
Om het Volendammermeertje, dat in 1631 is drooggelegd, loopt een lage ringdijk, die iets hoger ligt dan de omgeving.
De Zeddeweg loopt over de dijk die de zuidgrens vormt van de Zuidpolder, terwijl de Buitengouwweg voor een deel over de zuidwestelijke dijk om de Zeevang loopt.
(Zie afbeelding 9)

4.4 Tramwegen

Door de gemeente Edam-Volendam heeft geen spoorlijn gelopen, wel hebben er tussen 1888 en 1956 trams gereden.
In 1888 werd aan de Noord-Hollandse Tramweg Maatschappij (NHT) uit Amsterdam een concessie verleend voor de aanleg van een metersporige stoomtramlijn tussen Amsterdam en Edam. Nog datzelfde jaar werd de lijn geopend. Na de opening werd de stoombootdienst tussen beide steden gestaakt. Het traject van de stoomtram liep langs de trekvaart naar Amsterdam en eindigde bij het Groot Westerbuiten bij Edam, waar een station met remise lag. In 1893 werd de exploitatie overgenomen door de Tweede Noord-Hollandse Tramweg Maatschappij (TNHT), in verband met een uitbreiding van het tramlijnennet van de NHT. De stoomtram heeft tot 1932 gereden. Toen werd de noodlijdende TNHT overgenomen door de Noord en Zuid Hollandse Tramweg Maatschappij, de huidige NZH.
De NZHTM elektrificeerde het hele traject en trok de lijn door naar Volendam. De remise in Edam werd toen ook gesloopt. De tak naar Volendam liep langs het traject van de tramlijn Kwadijk-Volendam. Deze elektrische tram heeft tot 1956 gereden, met uitzondering van de oorlogsjaren 1944 en '45. Aan deze tramlijn herinneren nog enige bruggetjes met rails langs de trekvaart naar Monnickendam aan het oude tracé.
In 1906 werd de normaalsporige stoomtramlijn Kwadijk-Edam-Volendam geopend, in beheer bij de TNHT, maar in eigendom bij de Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij (HSM). Dit was de enige tramlijn van de HSM. Tussen Kwadijk en Edam liep deze lijn over een dijk over de Edammerweg in de Purmer, om vlak voor Edam door het zuidpuntje van de Zeevang naar het tramstation in Edam te gaan. Vandaar volgde de tram het traject Dijkgraaf Poschlaan - Jupiterlaan - Populierenlaan - Zeestraat in Volendam. Op dit traject hebben tussen 1932 en '44 drie rails gelegen, omdat de elektrische tram naar Volendam over één spoor parallel aan de goederenlijn daar ook liep. Het reizigersvervoer over dit stoomtramtraject werd in 1932 met de aanleg en opening van de elektrische tram gestaakt. In 1933 werd de reizigersdienst van Edam naar Kwadijk gestaakt. Tot 1944 heeft de HSM (later NS) wel goederen (met name Volendamse vis) vervoerd. In de Purmer herinnert een deel van het dijklichaam waarover de tram liep thans nog aan deze oude verbinding. Tegenwoordig wordt al het openbaar vervoer in en rond Edam en Volendam onderhouden door autobussen van de NZH.
(Zie afbeelding 10)

4.5 Militaire infrastructuur

Ten behoeve van de Stelling van Amsterdam, een kringstelling van permanente vestingbouw rond de hoofdstad, dat tevens gold als laatste bolwerk in het geval van aanvallen op Nederland, werd in de gemeente Edam-Volendam het Fort bij Edam gebouwd. Het fort is gelegen ten noorden van het Oorgat langs de Zeevangs zeedijk. Het zandlichaam waarop het fort ligt is in 1885 aangebracht, waarna in 1894 met de bouw van het fort werd aangevangen. In 1912 kreeg het zijn voltooiing met de bouw van de betonnen gebouwen. Bij en om het fort hoorde tevens enige bebouwing en aanverwante militaire onderdelen.
Het fort had tot taak 'het afsluiten en verdedigen van het acces (=toegangsweg) gevormd door de Zuiderzeedijk ten noorden en ten zuiden van de haven van Edam.'
(Zie afbeelding 10)

5. Nederzettingsstructuur

5.1 Algemeen

De gemeente Edam-Volendam heeft haar huidige naam op 1-1-1975 gekregen. De gemeente heeft twee woonkernen, Edam en Volendam, waarvan de eerste ongeveer 7.000 inwoners heeft, en de laatste ruim 17.000 inwoners. Daarnaast ligt er ten westen van Volendam het buurtschap Katham, dat tegenwoordig vrijwel is omsloten door de bebouwing van Volendam. In het buitengebied, de Purmer, de Zeevang en een deel van de Zuidpolder worden boerderijen aangetroffen.
Omdat Edam historisch gezien de belangrijkste kern is in de gemeente, ook gedurende de MIP-periode, wordt deze plaats als eerste beschreven, waarna Volendam, Katham en het buitengebied volgen.

5.2 Edam

De oudste vermelding van Edam dateert van 1310, toen het als kerspel vermeld werd in verband met een huurovereenkomst voor gronden in de thans verdwenen Warderbroek. De plaats ontstond op de plek waar een veenstroompje, de IJe, om een 'bult' heen stroomde. Hier werd in de 13de eeuw een dam gelegd. De plaats van deze dam is vermoedelijk onder het huidige bankgebouw aan het J. Nieuwenhuyzenplein.
De oudste nederzetting ontwikkelde zich langs deze dam en rond de huidige Speeltoren, alwaar een dichtbebouwde kern ontstond. Het hoger gelegen deel waar de IJe omheen stroomde is thans bekend als de Grote Bult (=Spuistraat) en de Kleine Bult.
Edam groeide uit tot een handelsplaats met een directe vebinding naar de Zuiderzee via de IJe. De haven was gelegen in het Volendammermeertje. In 1357 kreeg Edam van graaf Willem V van Beieren stadsrechten en werd het de nieuwe stad toegestaan een nieuwe, kortere route naar zee te graven, het Oorgat (=andere gat). Aan de monding van de IJe, die langzaam dichtslibde, kon toen Volendam ontstaan (zie 5.3). Edam kwam toen tot verdere bloei en nog in de 14de eeuw werden de Voorhaven, Achterhaven en Nieuwe haven aangelegd (zie 4.2). Er ontstond een nieuw stadsdeel ten oosten van de oude kern, het havenkwartier. Kort na 1400 breidde de jonge stad zich uit naar het noorden en bereikte het de omvang die het tot ±1950 heeft gehouden.
Rond 1500 werd de stad ommuurd en bloeide Edam nog steeds door de handel en de scheepvaart, maar tevens door de scheepstimmerwerven, de houthandel en de touwslagerijen. Deze nijverheid bevond zich aan de zuidzijde van de Nieuwe haven en langs het Oorgat.
Het doortrekken van de Nieuwe haven met de aanleg van de Scheepmakersgracht naar de Purmer in de 14de/15de eeuw droeg ook bij aan de bloei van Edam, omdat de stad een rechtstreekse verbinding kreeg met het binnenland (Alkmaar).
In 1544 werd besloten tot het bouwen van een dam- en een zeesluis, om het overstromingsgevaar te keren. Edam verzette zich fel tegen deze sluizen omdat dit zou betekenen dat het Oorgat niet meer op diepte zou worden gehouden door de eb- en vloedbeweging en zou verzanden. In 1569 werden de sluizen echter toch gebouwd. Verscheidene malen braken de Edammers ze weer af, waarna in 1592 een nieuwe overkluisde damsluis werd gebouwd die niet kon worden gesloopt. De huidige sluis dateert van 1795-'98. Het Oorgat slibde langzaam dicht, maar dit was tevens het gevolg van de verminderde waterafvoer naar Edam die was ontstaan na de drooglegging van de Beemster en de Purmer in het westen.
De scheepvaart nam drastisch af, mede door de concurrentie met Amsterdam. De scheepsbouw en de houthandel behoedden de stad voor de ondergang. Tot circa 1650 bleef deze nijverheid in Edam, waarna het zich verplaatste naar de Zaanstreek en Amsterdam. Na die tijd werd Edam

een streekcentrum waar vee en kaas uit de Beemster en de Purmer werden verhandeld. Hiertoe werd een deel van de Achterhaven gedempt en ontstond het J. Nieuwenhuyzenplein, waaraan de Kaaswaag werd gebouwd (in 1573 had Edam het recht gekregen op het houden van een Kaaswaag). In het midden van de 18de eeuw stagneert de economie van Edam en verandert er tot ±1950 weinig. Bebouwing ten noorden van de Achterhaven is er nauwelijks: alleen de Grote Kerkstraat, het Nieuw Vaartje en de noordzijde van de Achterhaven zijn bebouwd. De rest van het binnen de stadswallen gelegen gebied bestaat uit moestuinen, akkertjes en boomgaarden.
Veranderingen in de 19de eeuw betreffen de afbraak van de zeven stadspoorten rond 1835 en het dempen van opnieuw een deel van de Achterhaven ten behoeve van het bouwen van een speeltuin bij een school in 1880. In 1829 wordt de Zeesluis vernieuwd, waarna de Damsluis haar functie verliest.
De opening van het Noordhollands Kanaal en later het Noordzeekanaal betekende dat de scheepvaart niet meer langs Edam kwam en het één van de zogenaamde 'dode Zuiderzeestadjes' werd. In de stadsplattegrond is er dan ook gedurende de MIP-periode weinig tot niets veranderd. In ±1935 werd er een stadsuitleg geprojecteerd aan de westkant van de stad, tussen de Purmer en de Zesstedenweg. Dit plan werd ingetrokken in verband met de verwachte groei van het autoverkeer op deze weg. Er voor in de plaats werd in 1948 een plan gepresenteerd dat invulling van het noordelijk deel van de oude kern voorstelde, waarna uitbreiding ten zuiden van de oude kern moest plaatsvinden. Deze plannen zijn in de jaren vijftig en later ten uitvoer gebracht. De bereikbaarheid van de nieuwe wijk (Singelwijk) werd verbeterd door de aanleg van een verkeersweg afgetakt van de provinciale weg, over de baan van de oude tram naar Volendam.
Verdere ontwikkeling van Edam werd verwacht met de drooglegging van het Markermeer; dit is niet gebeurd. Edam is thans te karakteriseren als een plattelandsstadje met een beperkte woon- en verzorgingsfunctie. Nieuwbouw is geprojecteerd ten oosten van de Singelwijk, de Molenbuurt, op het huidige sportpark. Edam en Volendam zullen volgens het Ontwerp Streekplan niet aan elkaar vastgroeien.

5.3 Volendam

Het dorp Volendam is ontstaan na 1357, toen Edam toestemming kreeg tot de aanleg van het Oorgat (zie 5.2). De eerste vermelding in de archieven dateert echter pas van 1462. Bij de dijk van de Zuiderzee werd de dijk gesloten, en hier ontstond Volendam. Over de herkomst van de naam Volendam doen verschillende ideeën de ronde. Het is in dit kader niet van belang hierop in te gaan.
Het dorp leidde een sterk geïsoleerd bestaan en had weinig te maken met het naburige Edam. Men leefde van de visvangst. Tot halverwege/einde 17de eeuw speelde het boerenbedrijf, paardenfokkerij en veeteelt in de Zuidpolder en het Volendammermeer ook een (bescheiden) rol.
De vissers hadden tot in het midden van de 17de eeuw een natuurlijke haven in een kreek die liep door buitendijks gelegen land. In het midden van de 17de eeuw kwam er een haven met paalwerken en in 1779 werd de Noorderhaven aangelegd. Deze werd in 1892 verbeterd.
De kern van het oude dorp is gelegen aan de binnenkant van de dijk. Later vindt er uitbreiding plaats landinwaarts achter de dijk en verder langs de dijk (Noordeinde en Zuideinde).
De zeer overwegend Rooms-Katholieke bevolking van Volendam groeide in de 19de eeuw sterk, zo'n zes keer sterker dan die van Edam, dat wat betreft bevolkingsaantal in de 18de en 19de eeuw stagneerde en zelfs afnam. De Rooms-Katholieke bevolking groeide in de MIP-periode in heel Nederland zeer sterk. Ook in Volendam is dit het geval geweest. De stagnerende Edamse economie stimuleerde geen toeloop van nieuwe

inwoners. Jonge mensen waren eerder geneigd om Edam te verlaten om elders werk te zoeken. Sinds de Eerste Wereldoorlog is de bevolking van Volendam die van Edam voorbij gegroeid. Sinds de jaren dertig van deze eeuw heeft Volendam de meerderheid van de zetels in de gemeenteraad. In 1932 werd de Zuiderzee afgesloten met de aanleg van de Afsluitdijk en ontstond het IJsselmeer. De visserij in Volendam kreeg toen een grote klap. Weliswaar werd er overgeschakeld van het vissen in zout water naar vissen in zoet water, maar de visserij kromp steeds verder in. Vanaf de jaren dertig werden de inkomsten gevonden in de industrie en bouw en in het toerisme. Het industriegebied van Volendam bevindt zich verspreid ten westen van de oude kern, achter de dijk, en ten oosten van de oude kern, ook langs de dijk. Het westelijk deel is al voor de Tweede Wereldoorlog opgenomen in de bebouwing van Volendam. Het oostelijk deel maakt tegenwoordig ook deel uit van de bebouwing.
Het toerisme werd een steeds belangrijker bron van inkomsten in de MIP-periode en erna. Sinds die tijd worden vanuit Amsterdam dagtochten per tram en boot naar Waterland georganiseerd, waarbij Marken, Volendam en Edam centraal staan (zie 4.4).
Rond de eeuwwisseling kwam in Volendam een nieuwe vorm van landbouw op, de eendenhouderij. Deze eendenhouderij floreerde tot in de jaren twintig, toen door economische factoren, door een eendenziekte (cholera) en door strenge winters het snel bergafwaarts ging (zie ook 3.2). De groei van de bevolking wordt opgevangen door nieuwbouw te plegen op de landen achter de dijk in de Zuidpolder. In 1850 is Volendam een typisch dijkdorp met bebouwing op en achter de Dijk (thans de Haven), het Zuideinde en het Noordeinde. Alleen op het Landje, een eilandje gelegen in het water het Breekje, is enige landinwaarts gelegen bebouwing aanwezig. In 1870 heeft er een uitbreiding plaatsgevonden. Een deel van de haven is gedempt, waarna er aan de overzijde van de Dijk op de plaats van de gedempte haven bebouwing is gekomen (1865). Ook langs het Noordeinde heeft er uitbreiding plaatsgevonden. Rond en op het Landje is er enige bebouwing bijgekomen, waarvan de R.K. Kerk de belangrijkste was. Ten behoeve van deze uitbreidingen is het Breekje versmald. Tussen 1916 en 1940 groeide Volendam enorm, onder andere door de hoge geboortecijfers van de Katholieke bevolking. Het dorp groeide toen steeds verder landinwaarts en kreeg de vorm van een waaier, die spits toeliep in de richting van de haven. De uitbreidingen vonden wijksgewijs plaats. De bestaande oude kavelsloten werden meestal gedempt, waarna er een nieuwe straat overheen werd aangelegd. Een voorbeeld is de Dirksstraat, de vroegere waterscheiding tussen de landerijen Dirksland en Kerckeland (zie ook afb. 11). Grotere en bredere wateren werden meestal versmald, maar niet gedempt. De IJe en het Breekje zijn thans nog steeds aanwezig als smalle watertjes die door het dorp stromen.
De groei die het dorp tot ongeveer 1870 kende was ongepland, waardoor er een wirwar van kleine straatjes ontstond. De naam Doolhof herinnert hier nog aan. De latere uitbreidingen gingen zoals reeds werd vermeld wijksgewijs. Dit impliceert reeds dat er van een geplande uitbreiding sprake is geweest. In de namen is dit ook nog te zien: in iedere wijk werden de straatnamen vernoemd naar bijvoorbeeld bloemen of naar het Oranjehuis. Het stratenpatroon in deze wijken is zeer regelmatig, met de hoofdstraten gericht naar het oude centrum. De Julianaweg is te beschouwen als de grens van het Volendam zoals dat in 1940 bestond. In deze nieuwe wijken vestigde zich enige detailhandel en werden er scholen en een R.K. Kerk gebouwd.

Na de Tweede Wereldoorlog breidde Volendam zich uit in de richting van Edam en ontstonden de nieuwe wijken Blokgouw en Munnikeveld. Nieuwbouw in de komende jaren is gepland ten westen van de Blokgouw en eventueel ten noorden van Munnikeveld rond Broekgouw.
Tegenwoordig is Volendam een plaats met een woonfunctie voor elders

werkende Volendammers. De bevolking vindt tevens werk in de plaatselijke industrie en in de toeristische sector; jaarlijks bezoeken ongeveer één miljoen toeristen Volendam.

5.4 Katham

Dit buurtschap is gelegen ten westen van Volendam, achter en op de dijk. Een deel hoort tot de gemeente Katwoude. De eerste vermelding van het buurtschap dateert van rond 1400. De naam betekent: een slechte bonkige veengrond (Kat) aan een aan het water gelegen stuk grond (Ham). Het buurtschap heeft een beperkte omvang; gedurende de MIP-periode heeft het nauwelijks uitbreiding gekend. Ook na die tijd is er nauwelijks sprake geweest van enige groei. Het wordt thans van de Volendamse wijk Blokgouw gescheiden door een sportpark.

5.5 Buitengebied

Het buitengebied in de gemeente Edam-Volendam heeft tijdens de MIP-periode nauwelijks enige verandering ondergaan. Door de Purmer heeft van 1906 tot 1944 de stoomtramlijn van Kwadijk naar Volendam gelopen over een daartoe aangelegd dijklichaam, waarvan thans nog resten te zien zijn. Ook tegenwoordig is de Purmer open gebied, en dat blijft het volgens het Bestemmingsplan.
In de polder de Zeevang is tussen 1885 en 1912 het Fort bij Edam en bijbehorende bebouwing gekomen (zie ook 4.5). Tegenwoordig is het zuidelijk deel van de Wester Weeren, ten westen van Edam in gebruik als industriegebied voor Edam.
In de Zuidpolder heeft de bebouwing zich al in de MIP-periode uitgebreid, een proces dat zich na de Tweede Wereldoorlog versterkt heeft doorgezet. Ook in de toekomst zal in de Zuidpolder gebouwd gaan worden. In de Zuidpolder hebben ook de eendenhouderijen gelegen.
De buitendijks gelegen landen zijn in de MIP-periode niet in gebruik geweest. Tegenwoordig zijn ze in gebruik ten behoeve van de recreatie. Er bevinden zich twee campings, één ten zuiden van Volendam en één bij het Oorgat. Tevens is er een zwembad aangelegd bij de camping bij Volendam.

(Zie afbeeldingen 2 t/m 7, 11 en 12)

6. Bebouwingskarakteristiek

6.1 Edam

Het overgrote deel van de bebouwing in de oude kern Edam dateert, zoals beschreven in 5.1, van vóór 1850. De meeste openbare en bijzondere gebouwen, zoals het Stadhuis, de Waag, enige kerken en de monumentale woningen van kooplieden en gegoede burgerij zijn gesitueerd rond het Damplein en aan de Havens. De bebouwde kom binnen de vesting is door de rijksoverheid in 1977 aangewezen tot beschermd dorpsgezicht.
In de periode 1850-1940 is de bouwaktiviteit in de kern beperkt gebleven tot het incidenteel vervangen van bestaande panden; het bouwvolume is veelal niet veranderd. Karakteristiek voor de meeste panden in Edam is dat deze opgebouwd zijn uit twee bouwlagen met kapverdieping onder een zadeldak (soms met wolfseinden), waarvan de noklijn haaks op de weg staat. De daken zijn veelal met rode pannen gedekt.

Aan het Damplein zijn een school uit 1860 (thans andere bestemming) en het postkantoor uit 1890 gesitueerd. Langs de Nieuwe Haven staan enige pakhuizen; deze panden hebben soms de korte dan weer de lange zijde aan de straat en bestaan uit drie bouwlagen met kapverdieping. Karakteristiek voor deze panden zijn de dubbele deuren op de hoger gelegen bouwlagen en het grote aantal vensters. Andere opvallende panden hier zijn de Hervormde Kerk (ca. 1875), het voormalige rusthuis voor mannen (ca. 1875) en enige grote woningen voor notabelen. Voornoemde objecten hebben kroonlijsten met ornamentering en gecementeerde kozijnomlijstingen. Parallel gelegen aan de Nieuwe Haven is de Voorhaven met aan twee zijden bebouwing; hier zijn de woningen en winkelwoningen gedurende de MIP-periode alleen voorzien van een lijst- of klokgevel met strakke detaillering. Bijzondere objecten hier vormen de R.K. kerk en pastorie (1847) met neo-klassieke stijlkenmerken, een groot pakhuis (1933), een lagere school (1935) en een bejaardentehuis (1933). Aan de westkant van de vesting ligt het J. van Wallendalplein; de westzijde is rond 1920 seriematig bebouwd. Deze woningen hebben één bouwlaag met (zadel)-kapverdieping, getoogde bovenlichten en de noklijnen haaks op het plein gericht. Binnen de kern zijn nog enige woningen voor notabelen, winkel/woonhuizen en bijzondere objecten verspreid gesitueerd. Te benoemen zijn de Gereformeerde Kerk aan het Groenland (uit ca. 1870 en in neo-gotiek uitgevoerd), de middelbare school bij de grote kerk (ca. 1935), het kantoor voor Uitwaterende Sluizen van Waterland aan de linkerzijde (uit 1890 en met een theekoepel in de achtertuin). Even buiten de kern zijn het Fort van Edam en het Gemaal voor de Zuidpolder gelegen. Het Fort (1885-1912) vormt een onderdeel van de Stelling van Amsterdam en het dieselgemaal (1875) bemaalt de Zuidpolder.

6.2 Volendam

De karakteristieke bebouwing van Volendam is gelegen tussen het IJsselmeer en de Julianalaan (met uitzondering van de wijk Korea in de zuidwesthoek). Gedurende de MIP-periode trad langs de Zeedijk, het Eiland (thans Doolhof) en de Meerzijde enige groei, verdichting en vervanging van bebouwing op. Rond 1865 werd een stuk van de Dijk (thans de Haven) tweezijdig bebouwd. De grootste bouwaktiviteit vond plaats tussen 1870 en 1935; planmatig werden achter de dijk kleine wijken opgezet, waarin verspreide detailhandel, geconcenteerde scholenbouw en de nieuwe R.K. Kerk in opgenomen werden. Karakteristiek voor het "oude" Volendam is de zogenaamde visserswoning, bestaande uit één bouwlaag met (zadelkapverdieping, een baksteen gevelbekleding met

houten topschot, windveren en makelaar (sober uitgevoerd), noklijn haaks op de weg en gedekt met rode pannen.

De dijkwoningen aan het Zuideinde (landzijde), de Haven en het Noordeinde hebben aan de achterzijde een dubbele bouwlaag; opvallend hier zijn de vele steegjes en trappen tussen de woningen. De panden aan de Haven zijn alle verbouwd tot winkel of horecabedrijf (brede entrees); deze objecten hebben topgevels met enige sierelementen en zijn rond 1920 ontstaan door samenvoeging van kleinere panden. De horeca-gebouwen aan de Haven (uit ca. 1865 en aan de IJsselmeerzijde) hebben twee bouwlagen met kapverdieping, veelal baksteen (trap)gevels met enige ornamentering. De typische Volendamse huizen zijn ná 1870 complexmatig over het achtergebied verdeeld; in smalle rechte straten, vrijwel zonder beplanting, staan de woningen aan weerszijden met de kopgevels naar elkaar toegericht. Een uitzondering hierop vormt de Aalstraat (bij de Oude Kerk), waar het zaagtandpatroon is toegepast.
In de gemeente Volendam is na 1945 veel aan de woningen veranderd. De gevelbekleding en de raamverdeling zijn vrijwel overal gewijzigd. Opvallend is dat elk pand apart behandeld is, zodat van een eenheid geen sprake meer is. Van alle straten zijn de Ansjovisstraat en de Sint Antoniusstraat het meest oorspronkelijk en het minst aangetast. Middenstands- en notabelen woningen, bijzondere objecten of gebouwen met bijzondere functies zijn in dit deel van de gemeente praktisch niet aanwezig. Vermeldenswaard zijn wel de R.K. kerk en pastorie (1882) aan het Kerkepad, het scholen complex (ca. 1925) aan de Zeestraat, de school (1913) aan de C.J. Conijnstraat en een aantal houten bruggen (ca. 1890).

6.3 Buitengebied

De bebouwing in het Buitengebied van de gemeente Edam-Volendam heeft, naast twee gemalen ten behoeve van de waterhuishouding, een overwegend agrarisch karakter en bestaat voor het grootste deel uit stolp-boerderijen, die verspreid langs de vaarten en wegen gebouwd zijn.
De in de MIP-periode gebouwde stolpboerderijen in de Purmer zijn veelal voorzien van een verhoogde middenpartij en/of verrijkt met decoratieve baksteen sierelementen en veelal pangedekt. Rond de grote boerderijen met hun monumentale vormgeving is veel erfbeplanting aangebracht, hier en daar uitgebreid met een boomgaard. De overige boerderijen in de gemeente hebben dezelfde stijlkenmerken, doch zijn minder monumentaal in verschijningsvorm.

Verantwoording inventarisatie

Bij de inventarisatie van objecten uit de MIP-periode in de gemeente Edam-Volendam is gekeken naar gaafheid, detaillering en de eventuele architectuur- of lokaalhistorische waarde.
Gebouwen met een bijzondere functie als scholen, kerken, postkantoren en raadhuis zijn, voor zover uit de MIP-periode stammend, integraal opgenomen in de inventarisatie, alleen al op grond van hun historische-functionele waarde.
Wat betreft de overige objecten in de kernen en het buitengebied is getracht een overzicht te geven van de meest gave exemplaren van de verschillende voorkomende types van woonhuizen en boerderijen. In de kern van Edam zijn enige panden opgenomen waarvan alleen de voorgevel representatief is voor de MIP-periode.
De gemeente Edam Volendam kende in de periode 1850-1940 voornamelijk verdichting en uitbreiding van bebouwing langs de bestaande infrastruktuur.
Inventarisatie op basis van een stedebouwkundige typologie werd derhalve niet relevant geacht.

Geraadpleegde literatuur

Aa, A.J. van der, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden*, Gorinchem 1839-1851

Ban, E.F. van de, De stedebouwkundige ontwikkeling van Edam in het verleden, heden en toekomst, In: *Tijdschrift Noord-Holland*, jrg. 2, 1957, p. 42-48.

Boonenburg, K., De geschiedenis van Edam, In: *Uit het Peperhuis*, 2e serie, nr. 2, sept. 1957, p. 37-54.

Borger, G.J., "De duistere broek van Warder", In: *Feestbundel aangeboden aan prof. dr. D.P. Blok (...)*, Universiteit van Amsterdam Hilversum 1990, p. 23-43.

Brinkkemper, D., *Volendammer Stratenboek*, Volendam 1989/1990.

Burger, J.E. e.a., *Landschap Waterland*, Heemschut serie, Zutphen 1985.

Don, P., *Kunstreisboek Noord-Holland*, Zeist 1987.

Engel, W. en Kok, J., *Stoomtrams van Wadden tot IJ*, Rotterdam 1973.

Gemeentegids Edam-Volendam '90-'91, Gemeente Edam-Volendam 1990.

Goudeau, J.J.W., *Concept register Stelling van Amsterdam, het Noorden*, Provinciaal Bestuur van Noord-Holland, Haarlem 1990.

Kooiman, D., *De zeeweringen en waterschappen van Noord-Holland*, Alphen aan den Rijn, 1936.

Kok, A.A., *Edam, de schone slaapster*, Heemschut serie nr. 55, Amsterdam 1948.

Kok, J., *'t Boemeltje van Purmerend, boot-, tram-, en treinverbindingen tussen Amsterdam en Waterland, alsmede de stoomtram Purmerend-Alkmaar*, Schoorl 1980.

Landschapsonderzoek Noord-Holland, regio C, Waterland, uitgevoerd door Buro Maas te Zeist in opdracht van de dienst Ruimte & Groen (vml. P.P.D.) van de Provincie Noord-Holland, 1986.

Moelker, H.P., *De stormvloed in Waterland januari 1916*, Alphen aan den Rijn 1985.

Rapport der provinciale commissie van de gemeentelijke indeling van Noord-Holland, Tweede Deel, Gedeputeerde Staten van Noord-Holland 1959.

De Roy van Zuydewijn, N., *Monumentenreisboek deel Noord- en Zuid-Holland*, Den Haag 1990.

Rijkswaterstaat, *Waterstaatskaart nr. 19, Alkmaar-oost*, 1985.

Schilder, B., *Volendam, ontstaan en geschiedenis*, Volendam 1972.

Simons, K., *Over Taanders, Venters en Puleboeren*, Volendam 1986.

Sociografische beschrijving van de gemeente Edam-Volendam, situatie 1983, Provinciale Planologische Dienst van Noord-Holland 1983.

Steegh, A., *Monumentenatlas van Nederland*, Zutphen 1985.

Vries, mr. G. de, *De zeeweringen en waterschappen van Noord-Holland*, Haarlem 1864.

Zanen, W.D. van, *Oude prentkaarten vertellen over Volendam*, Alphen aan den Rijn 1971.

Tabel

De hieronder volgende inwoneraantallen van de gemeente Edam-Volendam zijn ontleend aan de Databank van de Vakgroep Sociale geografie van de Universiteit van Amsterdam

Jaartal		Inwoners
1851		4.512
1860		4.867
1870		5.228
1880		5.666
1890		6.423
1900		6.421
1910		6.681
1920		7.412
1930		8.285
1940		9.340
1989		24.765
1989	Edam	7.024
	Volendam	17.741

Herkomst afbeeldingen

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland. Provinciale Planologische Dienst Noord-Holland 1983.
2. Gemeente Edam-Volendam 1859. Topographische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden nr. 19 IV.
3. Gemeente Edam-Volendam 1866. Kuyper, J., *Gemeente-atlas van de provincie Noord-Holland*, Groningen 1984.
4. Gemeente Edam-Volendam ±1900. *Historische Atlas Noord-Holland*, Den Ilp 1989. Kaart nr. 296 Midden-Beemster (1906), nr. 297 Edam (1906) nr. 312 Purmerend (1905) en nr. 313 Marken (1905).
5. Gemeente Edam-Volendam 1943. Amerikaanse Stafkaart AMS M831, sheet 345 (De Rijp), 349 (Zaandam) en 350 (Monnickendam).
6. Gemeente Edam-Volendam 1983. Topografische kaart nr. 19 G (Purmerend) en nr. 19 H (Edam).
7. MIP-deelgebieden, getekend op basis van afbeelding 6.
8. Bodem en landschap in Edam-Volendam, tekening auteur 1991.
9. Wateren in Edam-Volendam, tekening auteur 1991.
10. Wegen in Edam-Volendam, tekening auteur 1991.
11. Ontwikkeling bebouwing Volendam en Edam: Brinkkemper, D., *Volendammer Stratenboek*, Volendam 1989/1990 en Amerikaanse Stafkaart 1943.
12. Stadsplattegronden van Edam en Volendam. Gemeente Edam-Volendam 1987.

1. MIP-inventarisatiegebieden Noord-Holland

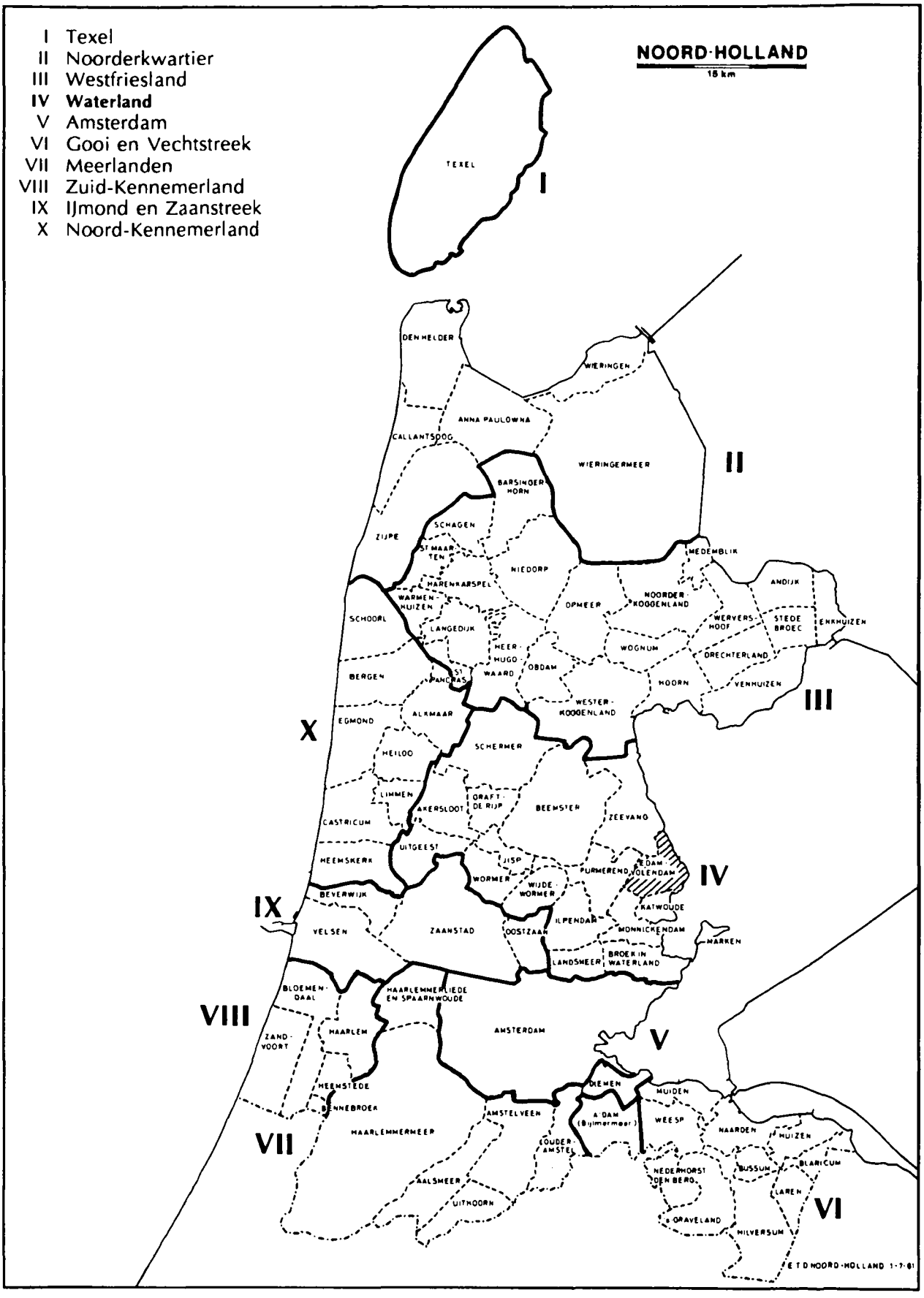

2. Gemeente Edam-Volendam in 1859

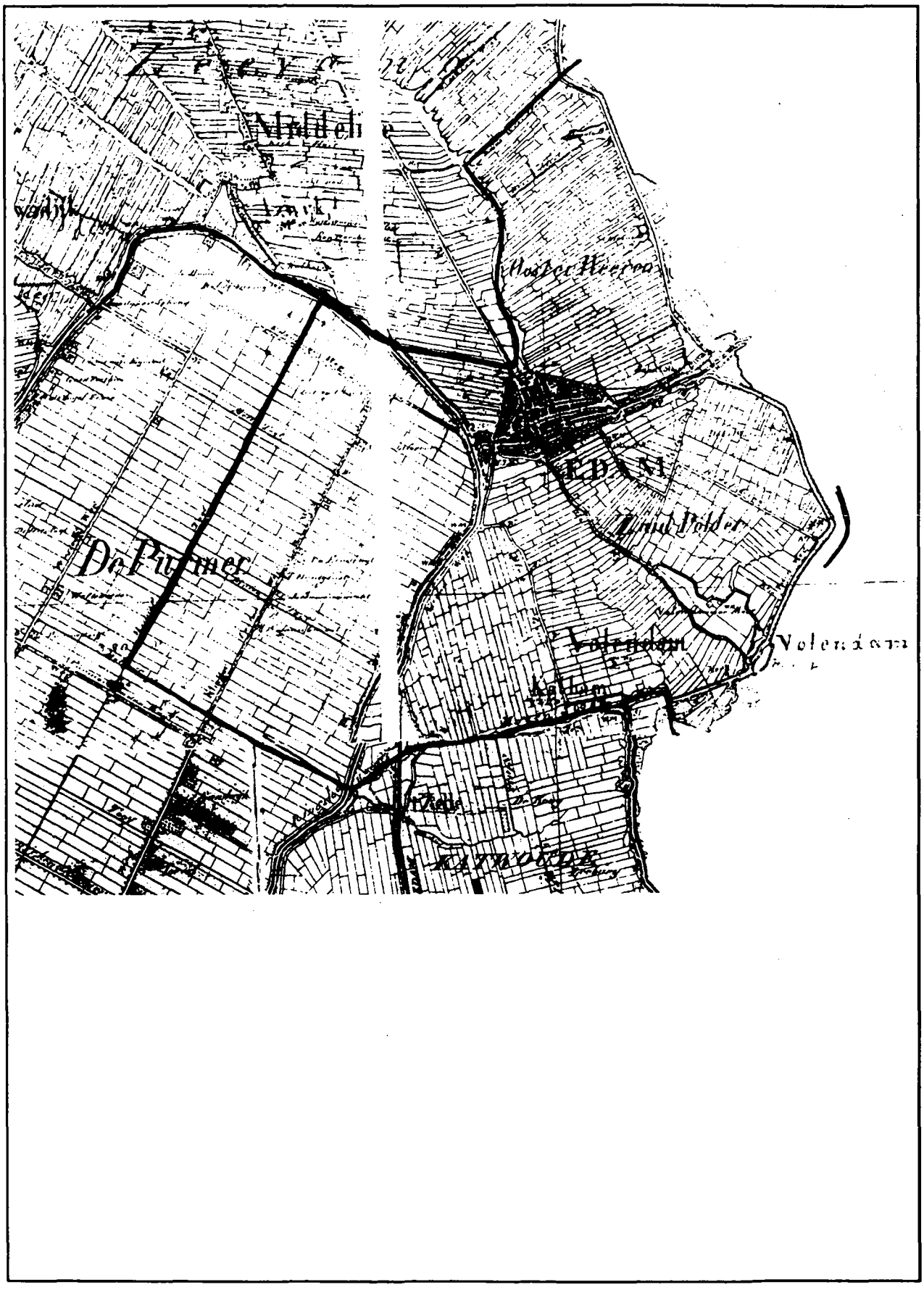

3. Gemeente Edam in 1866

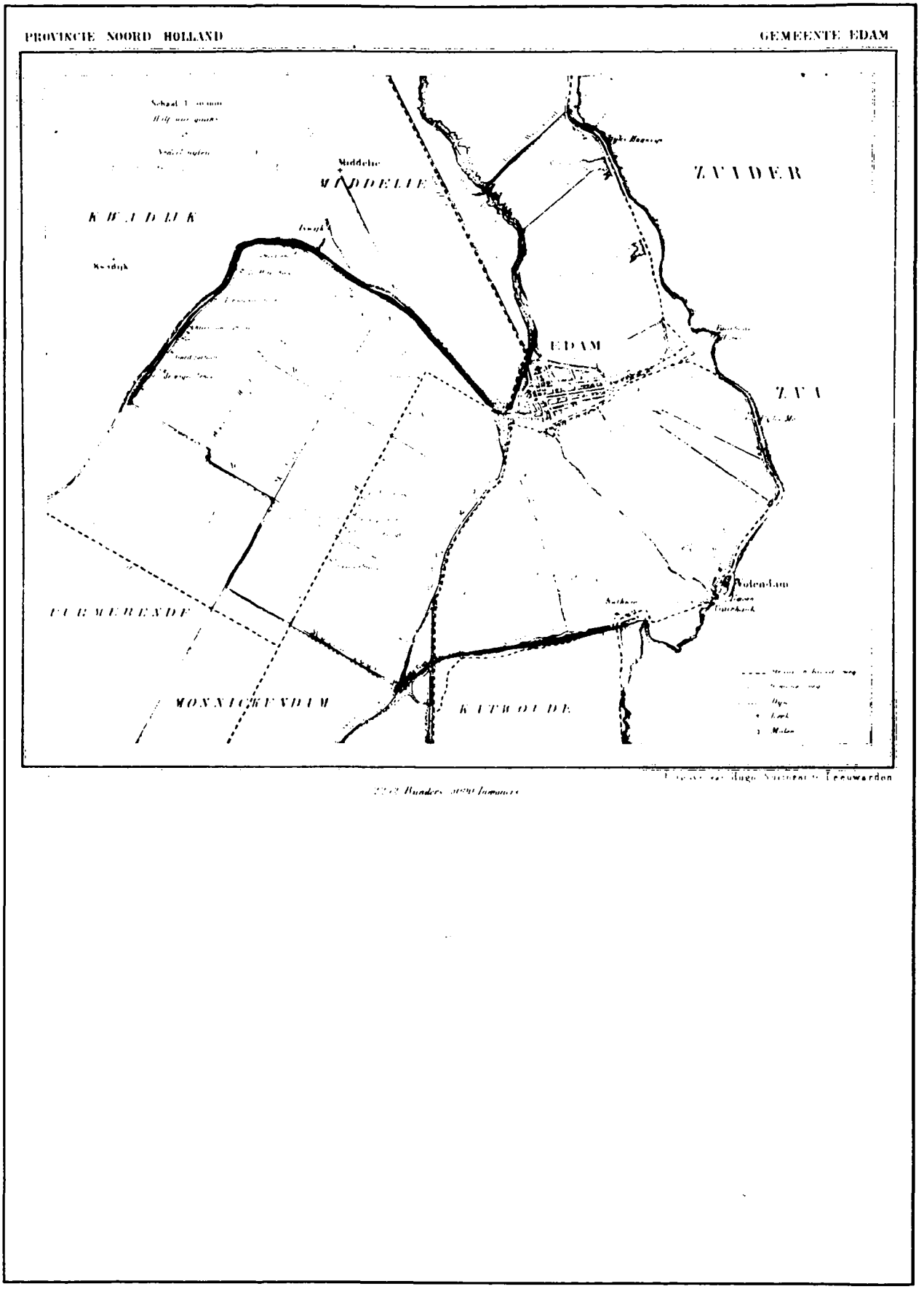

4. Gemeente Edam-Volendam in ±1900

5. Gemeente Edam-Volendam in 1943

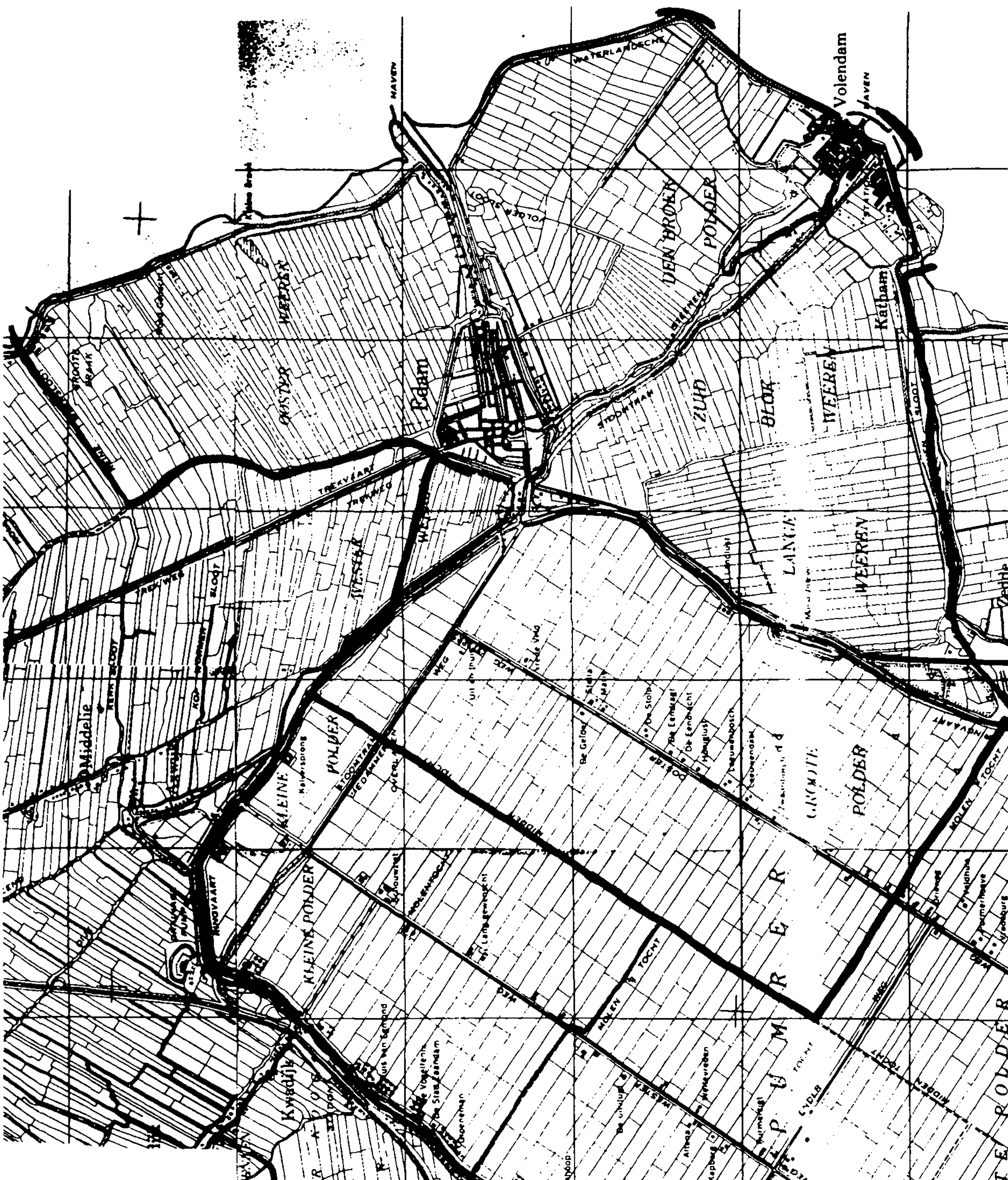

6. Gemeente Edam-Volendam in 1983

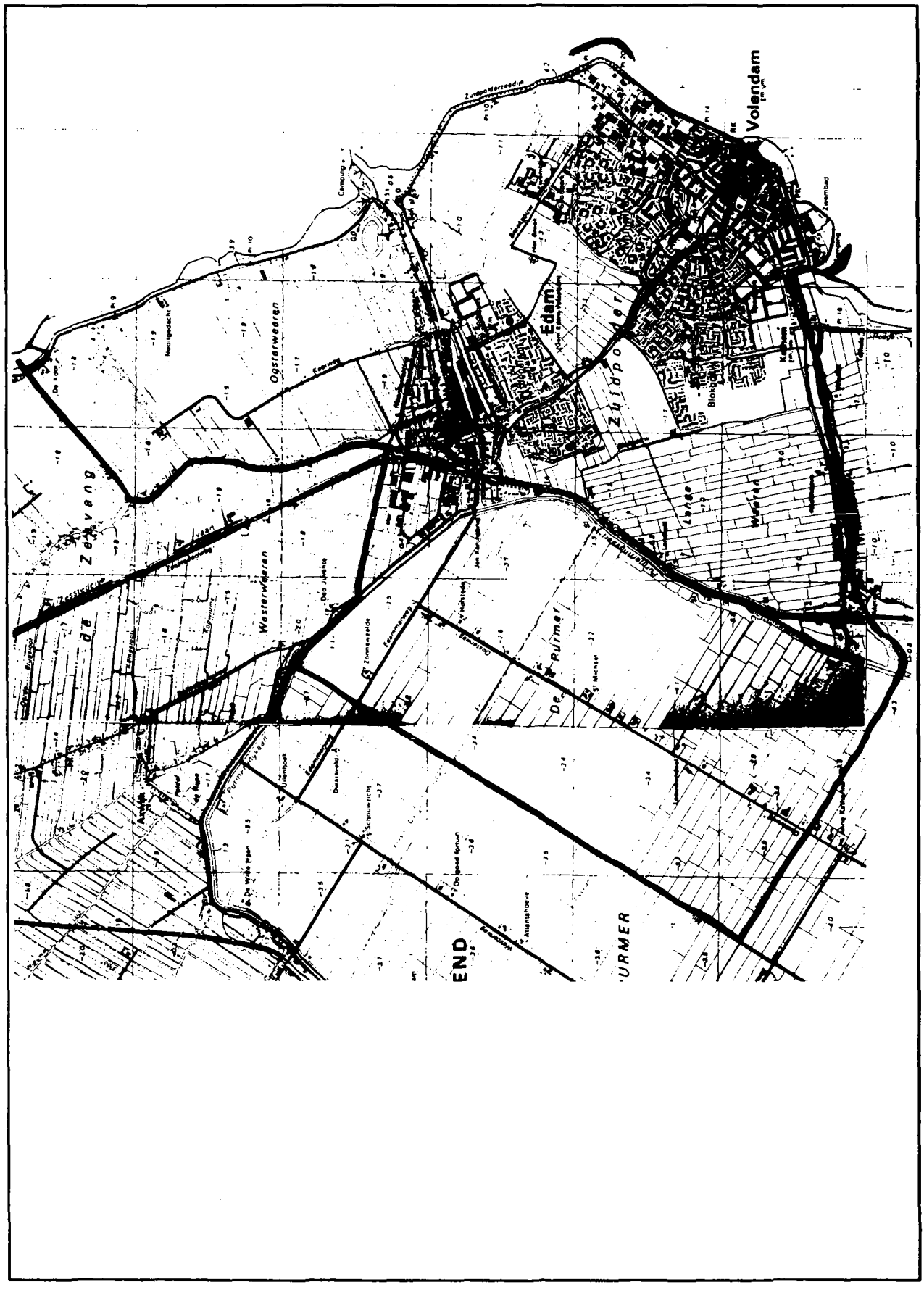

7. MIP-deelgebieden gemeente Edam-Volendam

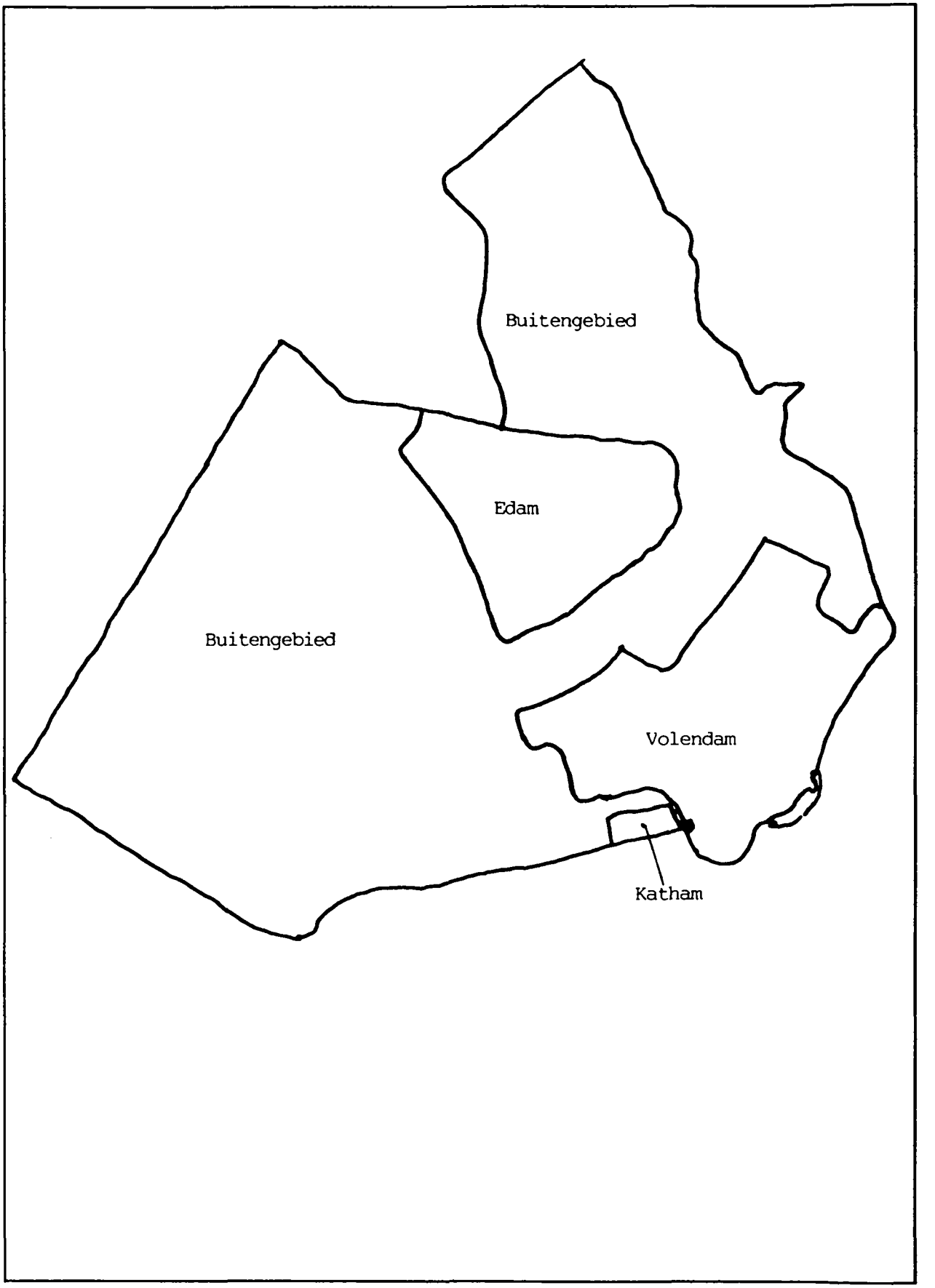

8. Bodem en landschap in gemeente Edam-Volendam

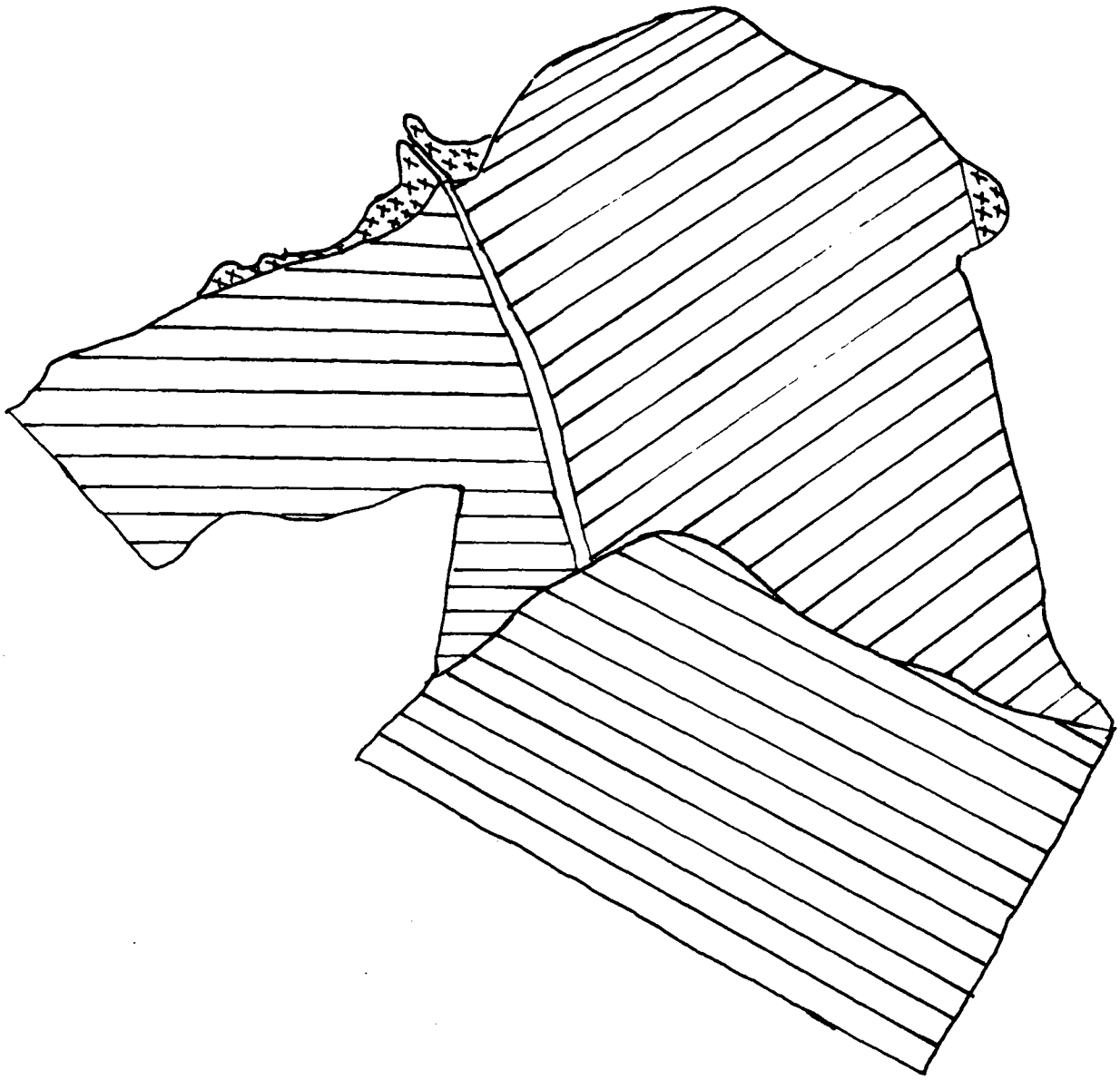

= Kleibodem. Droogmakerijenlandschap

= Veenbodem. Veenpolderlandschap met strokenverkaveling

= Veenbodem. Waterrijk veenpolderlandschap met strokenverkaveling

= Klei op veen. Aanwassenlandschap

9. Wateren in gemeente Edam-Volendam

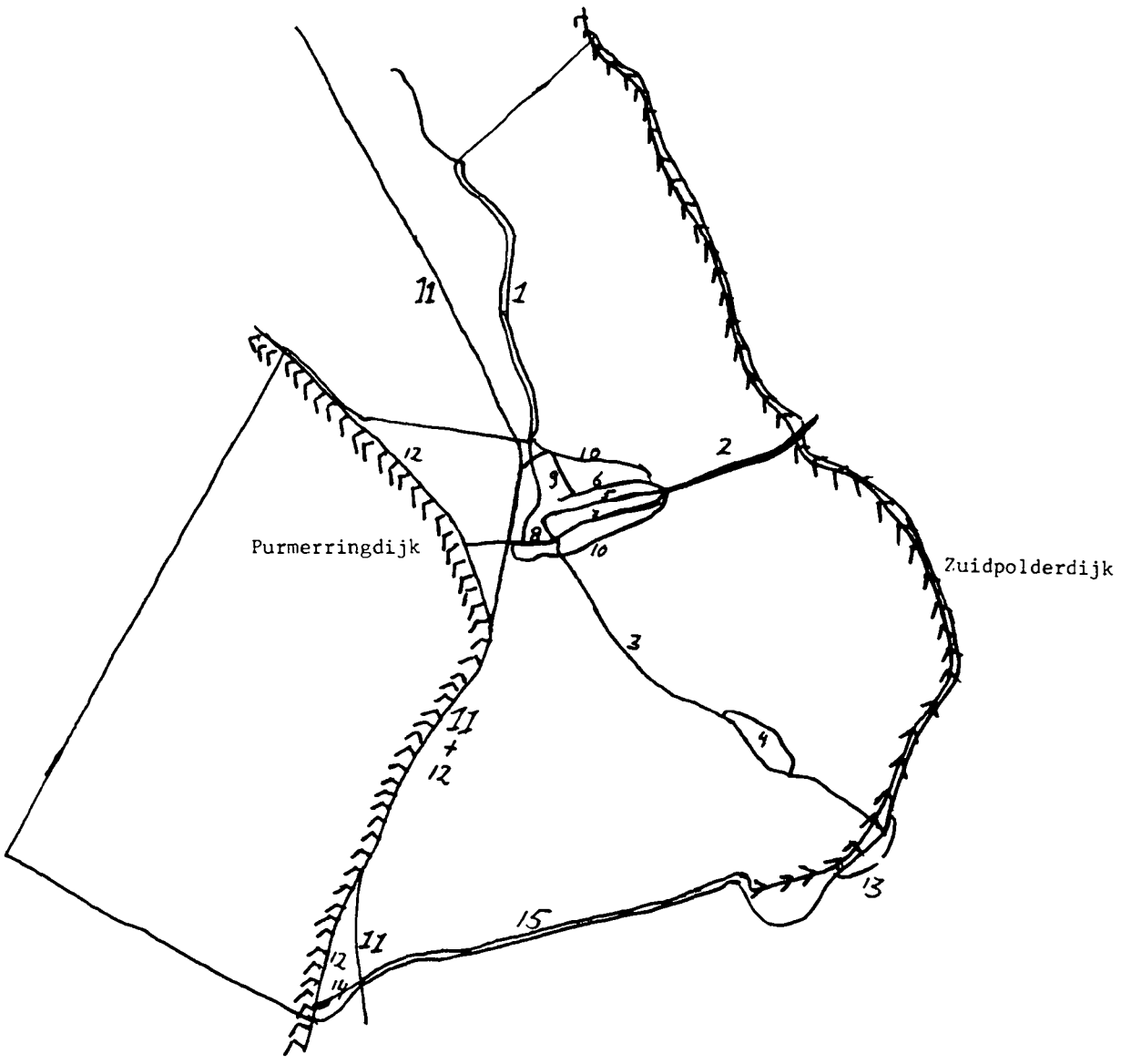

1 = IJe
2 = Oorgat
3 = Voor-IJe
4 = vml. Volendammermeertje
5 = Voorhaven
6 = Achterhaven
7 = Nieuwe haven

9 = Nieuw Vaartje
10 = Vestinggrachten (Noordervesting en Schuttersgracht)
11 = Zessteden trekvaart
12 = Purmerringvaart
13 = Haven van Volendam
14 = Zeddegat
15 = Hovensloot (Novensloot)

10. Wegen in gemeente Edam-Volendam

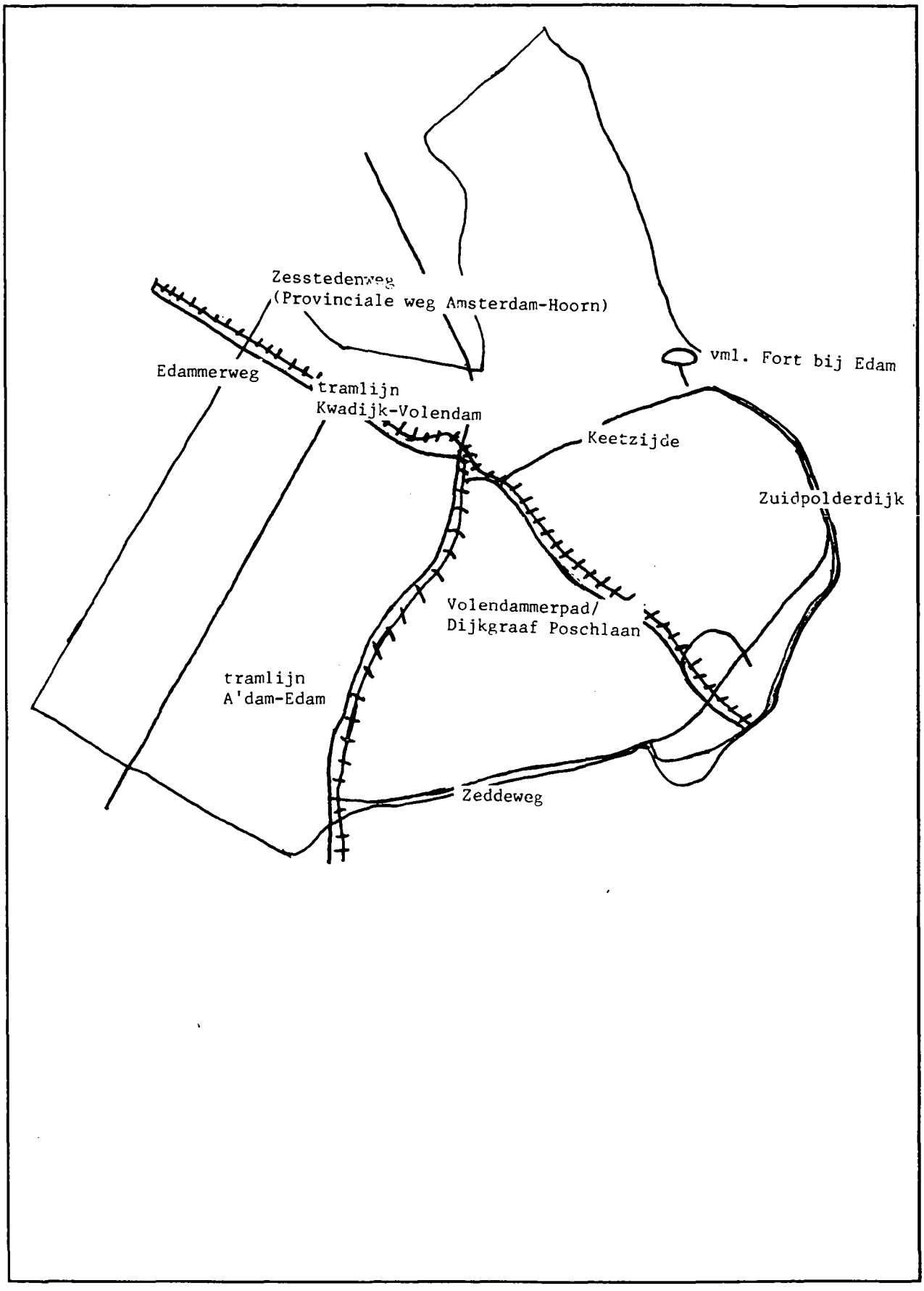

11. Volendam in 1825, 1870 en 1945 en Edam 1850-1940

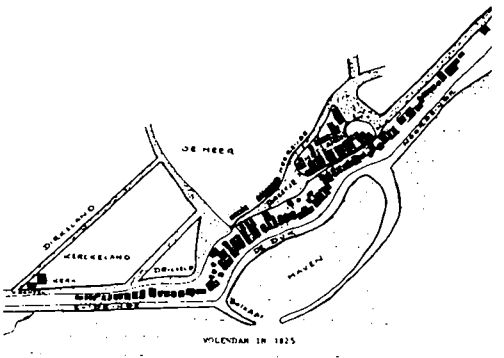

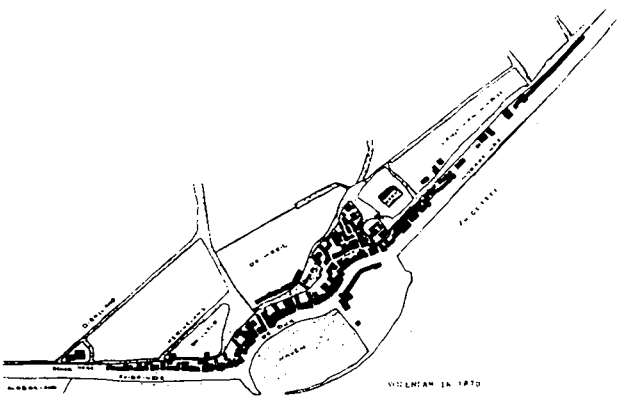

Volendam in 1945

Edam 1850-1940 (afgebeelde situatie: 1943)

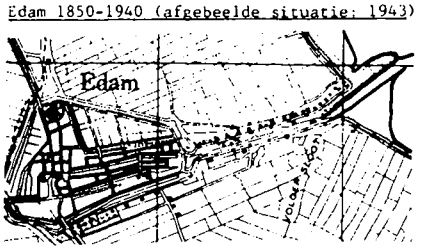

12. Stadsplattegronden van gemeente Edam-Volendam

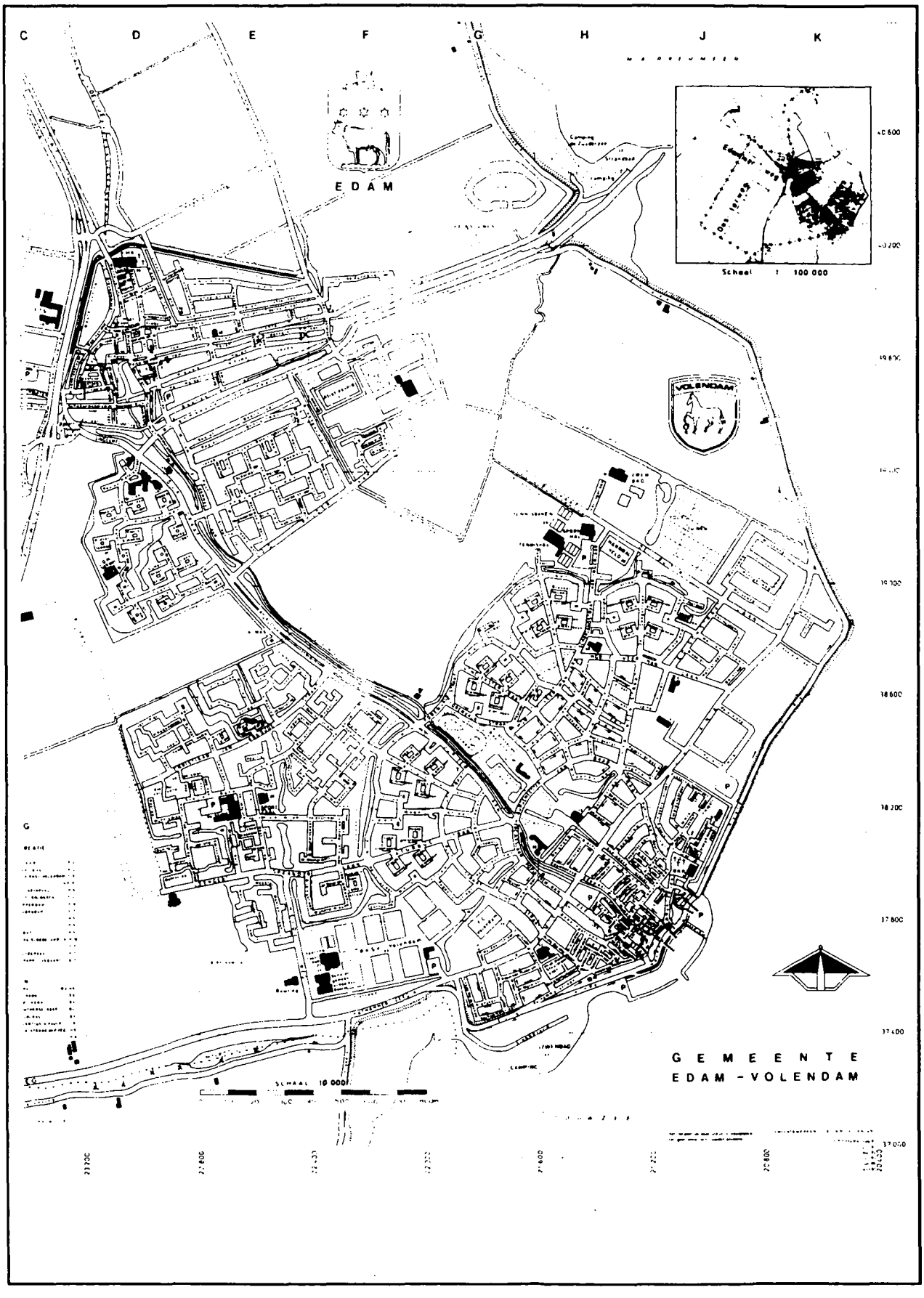

Register

Gemeente Edam-Volendam/Edam

001	Achterhaven 89	Parochiehuis	9714
002	Baanstraat 1; 3	Woonhuis	9715
003	Baanstraat 2	Kantoor	9716
004	Bult 10	Winkelwoonhuis	9717
005	Damplein 1	Detailhandel	9718
006	Damplein 5	Postkantoor	9719
007	Groenland 1	Kerk	9720
008	Grootwesterbuiten 33	Brug	9721
009	Hoogstraat 14	Woning	9722
010	Keetzijde 9	Fabriek en woonhuis	9723
011	Lingerzijde 39	Kantoor	9724
012	Lingerzijde 40	Woonhuis	9725
013	Nieuwe Haven bij 1	Brug	9726
014	Nieuwe Haven 19	Pakhuis	9727
015	Nieuwe Haven 24; 23	Woningen	9728
016	Nieuwe Haven 34	Woning	9729
017	Nieuwe Haven 62; 62 A	Appartementen	9730
018	Nieuwe Haven 64; 63	Woonhuis en pakhuis	9731
019	Nieuwe Haven 66	Pakhuis	9732
020	Nieuwe Haven bij 74	Brug	9733
021	Nieuwenhuyzenplein 1	Detailhandel; Woonhuis	9734
022	Oorgat 10	Fort; Woning; Opslag	9735
023	Oorgat bij 110	P.E.N.-huisje	9736
024	Prinsenstraat 7	Woonhuis	9737
025	Schepenmakersdijk 11	Woning	9738
026	Schepenmakersdijk bij 20	Brug	9739
027	Spuistraat bij 3	Brug	9740
028	Spuistraat 15	Winkelwoonhuis	9741
029	Spuistraat 21	Woning	9742
030	M. Tinxgracht 14	School	9743
031	Burg. Versteeghsingel 1	Boerderij; Hooihuis	9744
032	Burg. Versteeghsingel 2	Windmolen; Gemaal; Loods	9745
033	Burg. Versteeghsingel 11-18	Woningen	9746
034	Burg. Versteeghsingel 29	Boerderij	9747
035	Voorhaven 20; 22	Dubbelwoning	9748
036	Voorhaven 33	Woning	9749
037	Voorhaven 41	Pakhuis	9750
038	Voorhaven 73	Woning	9751
039	Voorhaven 85	Winkelwoonhuis	9752
040	Voorhaven 114	School; Verenigingsgeb.	9753
041	Voorhaven 124	R.K. kerk	9754
042	Voorhaven 126	Pastorie	9755
043	Voorhaven 141	Kantoor	9756
044	Voorhaven 148	Winkelwoonhuis	9757
045	Voorhaven 158	Bejaardentehuis	9758
046	Voorhaven 166	Woning	9759
047	Voorhaven 172	Woning	9760
048	J. v. Wallendalplein 1 t/m 17	Woningen	9761
049	J. v. Wallendalplein 23	Winkel; Werkplaats	9762
050	Graaf Willemstraat 4	Woning	9763
051	Wijngaardsgracht 3	Woning	9764

Gemeente Edam-Volendam/Volendam

052	Aalstraat 8; 10; 12	Woningen	9765
053	Ansjovisstraat 1 t/m 18	Woningen	9766

054	St. Antoniusstraat 3 t/m 19	Woningen	9767
055	H.J. Calkoengracht 1 t/m 9	Woningen	9768
056	C.J. Conijnstraat 1; 3	Woningen	9769
057	C.J. Conijnstraat 23	School	9770
058	Doolhof 22	Woning	9771
059	Edammerweg 20	Reisbureau	9772
060	Edammerweg 23	Woning	9773
061	Haringstraat 17	Woning	9774
062	Haven 11	Woning	9775
063	Haven 15; 17	Hotel	9776
064	Haven 28	Bedrijfspand; Woning	9777
065	Haven 35	Hotel	9778
066	Haven 37	Winkel	9779
067	Haven 58	Winkelwoonhuis	9780
068	Haven 60	Winkelwoonhuis	9781
069	Haven 78; 80	Hotel	9782
070	Haven 94	Winkelwoonhuis	9783
071	Haven t.o. 104	Visafslag	9784
072	St. Josephstraat 2	Verenigingsgebouw	9785
073	Kerkepad 1	Pastorie (R.K.)	9786
074	Kerkepad 2	Kerk; Begraafplaats	9787
075	Meerzijde 4	Woning	9788
076	Meerzijde bij 4	Brug	9789
077	Noordeinde 11	Notabele woning	9790
078	Rokersgracht 12	Winkelwoonhuis	9791
079	W.J. Tuynstraat 5	Bedrijfspand	9792
080	W.J. Tuynstraat 15	Kantoor	9793
081	W.J. Tuynstraat 19	Verenigingsgebouw	9794
082	H. Tuypstraat 7	Woning	9795
083	Zeestraat 17	Verenigingsgebouw	9796
084	Zuideinde 100	Woning	9797

Gemeente Edam-Volendam/Buitengebied

085	Oosterweg E1	Boerderij	9798
086	Oosterweg E2 A	Bedrijfsgebouw	9799
087	Oosterweg E12	Boerderij	9800
088	Oosterweg E20	Boerderij	9801
089	Oosterweg E24	Boerderij	9802
090	Oosterweg E36	Boerderij	9803
091	Purmerdijk E4	Gemaal van de Purmer	9804

Colofon

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Noord-Holland
Dreef 3, 2012 HR Haarlem
telefoon 023 - 14 31 43

Samenstelling
E. Raap en ir. R.L. Lourijsen
Afdeling Cultuur en Educatie, cluster Monumentenzorg
Dienst Welzijn, Economie en Bestuur

Vormgeving, zetwerk en drukwerk
Bureau Grafische Produktie
Centrale Bestuursdienst

Oplage
200 exemplaren

Haarlem, oktober 1993

Edam-Volendam